

REFERENCES:

1. Averianov, V.B. (Ed.) (2007). *Zahalna chastyna*. In *Administrativne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs pidruchnyk u 2 t.* [Administrative Law of Ukraine. Academic course textbook in 2 volumes]. T.1. 592. [in Ukrainian].
2. Averianov, V.B. (Ed.) (1998). *Derzhavne upravlinnia: teoriia i praktyka*. [Public administration: theory and practice]. 432. [in Ukrainian].
3. Averianov, V.B. (Ed.) (2002). *Vykonavcha vlada i administrativne pravo*. [Executive power and administrative law]. 668. [in Ukrainian].
4. Averianov, V.B. (Ed.) (2003). *Derzhavne upravlinnia: problemy administrativno-pravovoi teorii ta praktyky*. [Public administration: problems of administrative and legal theory and practice]. 384. [in Ukrainian].
5. Shemshuchenko, Yu.S., Averianov, V.B. (Eds.) (1995). *Teoretychni zasady vyrishennia problem derzhavnoho upravlinnia v Ukraini*. [Theoretical principles of solving public administration problems in Ukraine]. 23. [in Ukrainian].
6. Averianov, V.B. (Ed.), Shemshuchenko, Yu.S., Andriiko, O.F., Kresina, I.O., Nahrebelnyi, V.P. (2010). *Demokratychni zasady derzhavnoho upravlinnia ta administrativne pravo*. [Democratic principles of public administration and administrative law]. 496. [in Ukrainian].
7. Averianov, V.B. (Ed.) (2007). *Prava hromadian u sferi vykonavchoi vlady: administrativno-pravove zabezpechennia realizatsii ta zakhystu*. [Citizens rights in the sphere of executive power: administrative and legal support for implementation and protection]. 587. [in Ukrainian].
8. Bytiak, Yu.P. (Ed.), Harashchuk, V.M., Diachenko, O.V. (2006). *Administrativne pravo Ukrainy*. [Administrative law of Ukraine]. 544. [in Ukrainian].
9. Kolpakov, V.K., Kuzmenko, O.V. (2003). *Administrativne pravo Ukrainy*. [Administrative law of Ukraine]. 544. [in Ukrainian].
10. Kuzmenko, O.V. (Ed.) (2018). *Kurs administrativnoho prava Ukrainy*. [Course of administrative law of Ukraine]. 3-tie vyd., dopov. 904. [in Ukrainian].
11. Halunko, V., Pravotorova, O. (Eds.), Dikhtiiivskyi, P., Kuzmenko, O. (2020). *Administrativne pravo Ukrainy. Povnyi kurs*. [Administrative Law of Ukraine. Full course]. 584. [in Ukrainian].
12. Konstytutsiia Ukrainy. (1996, June 28). [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
13. Shemshuchenko, Yu.S. (Ed.) (2002). *Yurydychna entsyklopediia v 6 t.* [Legal encyclopedia in 6 volumes]. T. 4. N–P. 717. [in Ukrainian].
14. Shemshuchenko, Yu.S. (Ed.) (1999). *Yurydychna entsyklopediia v 6 t.* [Legal encyclopedia in 6 volumes]. T.2. D–I. 744. [in Ukrainian].
15. Omelchenko, A.V. (2011). *Administrativno-pravovi zasady zovnishnoekonomichnoi diialnosti v Ukraini*. [Administrative and legal foundations of foreign economic activity in Ukraine]. Monohrafiia. 309. [in Ukrainian].
16. Pro Zahalne polozhennia pro ministerstvo, inshyi tsentralnyi orhan derzhavnoi vykonavchoi vlady Ukrainy. (1996, March 12). [On the General Provisions on the Ministry, Other Central Body of State Executive Power of Ukraine]. *Ukaz Prezydenta Ukrainy № 179/96*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179/96#Text> [in Ukrainian].
17. Pro tsentralni orhany vykonavchoi vlady. (2011, March 17). [On the central executive authorities]. *Zakon Ukrainy №3166-VI*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> [in Ukrainian].
18. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy. (1999, May 20). [On the National Bank of Ukraine]. *Zakon Ukrainy № 679-XIV*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14/conv#n625> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.06.2025

УДК 347.73:342.9(477)

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-18-377-383

Кожура Іван Олександрович,

аспірант кафедри публічного та міжнародного права

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

lepel@ukr.net

ORCID ID: 0009-0000-7936-4832

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

У статті досліджено історичний розвиток адміністративно-правового регулювання банківського нагляду в Україні, розкрито етапи становлення системи державного контролю за діяльністю банківських установ у контексті

еволюції фінансового законодавства. Визначено, що витoki банківського нагляду сягають періоду створення перших державних кредитних інститутів у XIX столітті, коли контроль мав переважно фінансовий і політичний характер. З утворенням незалежної України адміністративно-правові засади нагляду поступово трансформувалися від фрагментарного державного контролю до інституційно розвинутої системи, заснованої на принципах прозорості, стабільності та підзвітності.

У роботі проаналізовано ключові нормативно-правові акти, які визначали розвиток банківського нагляду: Закони України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», підзаконні нормативи НБУ, а також акти європейського права, до яких поступово гармонізується українське законодавство. Зазначено, що адміністративно-правовий вплив у сфері банківського нагляду реалізується через систему дозвільних, контрольних, ліцензійних і санкційних механізмів, які забезпечують стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників.

Особливу увагу приділено реформам останнього десятиріччя, зокрема переходу до ризик-орієнтованого нагляду, удосконаленню процедур фінансового моніторингу, підвищенню автономії Національного банку як регулятора та зміцненню його наглядових повноважень. Визначено роль інтеграції України у світову фінансову систему та адаптації до стандартів Базельського комітету з банківського нагляду.

У підсумку доведено, що історичний розвиток адміністративно-правового регулювання банківського нагляду відображає загальну тенденцію до зміцнення фінансової безпеки держави, посилення інституційної спроможності регулятора та формування правової культури відповідальності у банківській сфері.

Ключові слова: банківський надгляд, адміністративно-правове регулювання, Національний банк України, фінансова стабільність, правовий розвиток, державний контроль.

Kozhura I. HISTORICAL DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF BANKING SUPERVISION

The article examines the historical development of administrative and legal regulation of banking supervision in Ukraine and reveals the stages of formation of the state control system over the activities of banking institutions in the context of the evolution of financial legislation. It is determined that the origins of banking supervision date back to the creation of the first state credit institutions in the 19th century, when control was primarily fiscal and political in nature. With the establishment of independent Ukraine, the administrative and legal foundations of supervision gradually transformed from fragmented state control into an institutionally developed system based on the principles of transparency, stability, and accountability.

The study analyzes the key regulatory acts that defined the development of banking supervision: the Laws of Ukraine “On Banks and Banking Activities,” “On the National Bank of Ukraine,” the subordinate regulations of the NBU, as well as acts of European law, to which Ukrainian legislation is gradually being harmonized. It is noted that administrative and legal influence in the field of banking supervision is exercised through a system of permitting, controlling, licensing, and sanctioning mechanisms that ensure the stability of the banking system and protect the interests of depositors.

Particular attention is paid to the reforms of the last decade, in particular the transition to risk-oriented supervision, the improvement of financial monitoring procedures, the strengthening of the National Bank’s autonomy as a regulator, and the expansion of its supervisory powers. The role of Ukraine’s integration into the global financial system and its adaptation to the standards of the Basel Committee on Banking Supervision is also emphasized.

In conclusion, it is proven that the historical development of administrative and legal regulation of banking supervision reflects the general trend toward strengthening the state’s financial security, enhancing the institutional capacity of the regulator, and fostering a legal culture of responsibility in the banking sector.

Keywords: banking supervision, administrative and legal regulation, National Bank of Ukraine, financial stability, legal development, state control.

Постановка проблеми. Сучасна банківська система України функціонує в умовах постійних економічних коливань, зовнішніх викликів і реформування фінансового сектору, що зумовлює необхідність переосмислення ролі та змісту адміністративно-правового регулювання банківського нагляду. Незважаючи на наявність розгалуженої нормативно-правової бази та активну діяльність Національного банку України як центрального органу банківського нагляду, залишається невирішеним питання ефективності застосування наглядових механізмів, їх адаптації до європейських стандартів і практики Базельського комітету.

Проблемність полягає у відсутності цілісного підходу до аналізу історичної еволюції банківського нагляду як правового інституту, а також у недостатньому врахуванні історико-правових закономірностей формування наглядової системи при розробленні сучасних нормативних рішень. Наявні колізії між адміністративно-правовими та фінансово-правовими аспектами регулювання, недосконалість процедур контролю та низький рівень координації між державними інституціями свідчать про потребу у глибшому науковому осмисленні розвитку цього механізму. Саме історико-правовий аналіз дозволяє виявити закономірності становлення банківського нагляду, оцінити ефективність його еволюційних етапів і визначити напрями подальшого вдосконалення адміністративно-правового регулювання у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання історичного розвитку адміністративно-правового регулювання банківського нагляду в Україні та за кордоном знайшло відображення у працях низки вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, дослідженню становлення та функціонування банківського нагляду приділяли увагу такі науковці, як В. Білик, О. Орлюк, О. Гетьман, І. Лукач, Н. Шевченко, О. Дзера, Л. Кравчук, В. Стельмах, які розглядали еволюцію банківських інститутів, правовий статус Національного банку України та особливості його контрольних повноважень.

Серед науковців, які аналізували адміністративно-правові аспекти регулювання банківської діяльності, слід відзначити Ю. Коваленка, В. Опришка, М. Пухтинського, В. Курила, О. Кузьменко, І. Коліушка, котрі досліджували питання державного управління фінансовою сферою, механізми контролю

та відповідальності банківських установ.

Метою статті є розкриття історичного розвитку адміністративно-правового регулювання банківського нагляду.

Виклад основного матеріалу дослідження. З проголошенням незалежності України постала потреба у формуванні власної системи банківського нагляду, яка б відповідала викликам перехідної економіки, інтеграції до світового фінансового ринку та одночасно забезпечувала стабільність національної грошової одиниці. Саме Національному банку України, створеному у 1991 році як центральному органу банківської системи, було передано ключові функції з нагляду та регулювання банківської діяльності. Прийняття базових законів, зокрема Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 1991 року [1], започаткувало нову епоху адміністративно-правового регулювання у цій сфері. Водночас відсутність належного досвіду та нестабільність політичної і соціально-економічної ситуації зумовлювали пошук оптимальних форм і методів правового регулювання.

Саме тому необхідно детально дослідити генезис розвитку адміністративно-правового регулювання банківського нагляду з метою виокремлення окремих історичних періодів та виявлення їх специфічних ознак. Це дозволить обґрунтувати, яким чином в Україні склалася сучасна система адміністративно-правового впливу на банківський сектор та які чинники зумовили формування її особливостей. Особливої уваги потребують процеси, що привели до появи специфічних особливостей регулювання банківського нагляду в умовах особливого періоду. До таких процесів належать: поступове усвідомлення державою стратегічної ролі банків у забезпеченні фінансової безпеки; формування законодавчих механізмів реагування на кризові явища; запровадження процедур тимчасових адміністрацій та санації банків; розвиток інститутів фінансового моніторингу як елемента захисту від економічних загроз; посилення координації між Національним банком України та іншими органами публічної влади в умовах загрози стабільності. Військові дії, масова міграція населення, втрата банківських активів на окупованих територіях, а також міжнародні санкційні режими проти держави-агресора стали додатковими чинниками, що змусили переглянути традиційні моделі нагляду та пристосувати їх до екстраординарних умов. Вивчення цих процесів дає змогу виявити адаптивний потенціал адміністративно-правових механізмів, які забезпечують баланс між стабільністю банківської системи та гнучкістю правового регулювання в кризових і воєнних обставинах.

З огляду на зазначене, доцільним є виокремлення кількох ключових періодів розвитку адміністративно-правового регулювання банківського нагляду в Україні, кожен з яких має свої визначальні риси та зумовлений як внутрішніми соціально-економічними трансформаціями, так і зовнішньополітичними чинниками. Така періодизація дозволяє простежити еволюцію наглядових механізмів від етапу становлення незалежної банківської системи до сучасних практик функціонування в умовах воєнного стану. Вона відображає, з одного боку, поступове інституційне зміцнення Національного банку України як центрального органу банківського нагляду, а з іншого – зростання ролі адміністративно-правових інструментів у забезпеченні фінансової стабільності, захисті прав вкладників та збереженні довіри до банківської системи.

Першим періодом можна вважати етап *«Становлення адміністративно-правового регулювання банківського нагляду» (1991–1996 роки)*, який тривав від моменту проголошення незалежності України та утворення Національного банку України до прийняття Конституції України 1996 року і формування базових нормативно-правових засад банківської діяльності.

Зазначений етап розвитку банківського нагляду в Україні характеризується відходом від стандартів радянської системи, де банківські установи функціонували фактично як підрозділи Держбанку СРСР, позбавлені автономії та орієнтовані на обслуговування централізованого планового господарства. Створення Національного банку України як самостійного органу стало ключовим кроком у закладанні інституційних засад банківського нагляду, оскільки саме на нього було покладено функції емісійного центру, координатора кредитної політики та регулятора діяльності банків. У цей час відбулося поступове переосмислення ролі держави: від адміністративно-командного контролю до моделі публічного нагляду, спрямованого на забезпечення стабільності фінансової системи й захист інтересів вкладників.

Уже в 1992 році було організовано Головне управління з контролю за банківською діяльністю в Національному банку України та розпочато роботу над створенням нормативної бази для нагляду за комерційними банками. Далі в 1994 році було затверджено Положення про Службу банківського нагляду Національного банку України, яким було чітко визначено статус, функції та завдання цієї служби. У 1995 році в межах подальшої організаційної трансформації створили Департамент банківського нагляду і розпочали активну розбудову інфраструктури контролю [2, с. 24]. У 1996 році здійснено ще один важливий крок – створення Комісії з питань нагляду і регулювання діяльності банків та ухвалення положення, що закріплювало завдання, права та регламент її роботи [3]. Зазначені рішення інституційно закріпили перехід до сучасної моделі адміністративно-правового нагляду за банківською системою України.

Законодавчим підґрунтям цього етапу стало ухвалення у 1991 році Закону України «Про банки і банківську діяльність», який уперше на законодавчому рівні закріпив дворівневу банківську систему (центральный банк і комерційні банки), визначив правові засади створення та діяльності банків, запровадив механізми ліцензування банківської діяльності й передбачив підстави реорганізації та ліквідації банків [1]. Нормативне забезпечення інституційної спроможності центрального банку на початковому етапі було

доповнене затвердженням Статуту Національного банку України постановою Президії Верховної Ради України від 7 жовтня 1991 року № 1605-ХІІ [4]. Надалі відбулося детальне нормативне врегулювання правового статусу центрального банку у Законі України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679-ХІV, яким, зокрема, визнано такою, що втратила чинність, зазначену постанову 1991 року. Як слушно зауважують В.І. Міщенко та співавтори підручника «Банківський нагляд», регулювання банківської діяльності є процесом формування цілісної правової бази: від законів, що визначають загальні засади функціонування банківської системи, до підзаконних нормативних актів, інструкцій і директив уповноважених органів, які конкретизують процедури та стандарти нагляду; саме сукупність таких положень установлює межі поведінки банків, що забезпечують їх надійність, ефективність і стабільність банківської системи загалом [5, с. 48].

Водночас реальна правозастосовна практика початку 1990-х формувалася в українських несприятливих умовах: гіперінфляція 1992–1993 років, фрагментована мережа малих і фінансово слабких установ, дефіцит опрацьованих інструментів грошово-кредитної політики та обмежена інституційна спроможність новостворених органів нагляду. Первинні пруденційні норми й контрольні інструменти мали переважно рамковий, часто декларативний характер; бракувало усталеної практики звітності та верифікації даних, а механізми примусу (від процедур ліцензування та нормативів ліквідності до виїзних перевірок і заходів впливу) лише проходили стадію апробації. Саме в цих умовах поступово закладалися основи майбутньої моделі адміністративно-правового нагляду: формувалися стандарти допуску на ринок, вимоги до капіталу й ліквідності, базові правила внутрішнього контролю та процесуальні рамки застосування санкцій, що згодом забезпечило перехід від формально-правового до інституційно ефективного контролю.

Завершенням цього етапу стало конституційне визначення особливого статусу Національного банку України як центрального банку держави та закріплення його основної функції: забезпечення стабільності національної грошової одиниці (Конституція України 1996 року). Хоча Основний Закон прямо не оперує терміном «незалежність» щодо Національного банку, саме конституційне закріплення його місця і функції надало банківському нагляду інший, інституційно вищий вимір: від практики відомих рішень і тимчасових інструкцій він перейшов до статусу складника конституційно визначеної системи фінансової влади. Це, своєю чергою, створило нормативне підґрунтя для подальшого деталізованого оформлення інституційної, функціональної та персональної автономії центрального банку в спеціальному законодавстві, а також для вибудови ієрархії наглядових повноважень, процедур підзвітності та гарантій стабільності монетарної політики.

Другий етап може мати умовну назву «Інституційного закріплення та нормативного вдосконалення адміністративно-правового регулювання банківського нагляду» (1996–2001рр.), він розпочався після прийняття Конституції України 1996 року, яка вперше на конституційному рівні закріпила незалежність Національного банку України та визначила його головне завдання – забезпечення стабільності грошової одиниці. Саме цей факт став відправною точкою для переходу від початкових спроб нормативного регулювання банківської сфери до більш системного і комплексного оформлення адміністративно-правових механізмів. У цей період відбувається інституційне укріплення Національного банку України як центрального органу банківського нагляду та поступове вдосконалення правового забезпечення його контрольних повноважень.

Характерною рисою цього етапу стало прийняття низки важливих нормативно-правових актів, які деталізували і розширили наглядові функції Національного банку України. Ключовим серед них став Закон України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року [6], що визначив організаційну структуру, компетенцію, принципи діяльності та механізми підзвітності центрального банку. Поряд із ним нова редакція Закону України «Про банки і банківську діяльність» (2000 рік) [7], в якому було здійснено докорінне нормативне оновлення системи банківського нагляду. Передусім запроваджено чітко визначені критерії створення банківських установ, що передбачали обов'язкову реєстрацію статутного капіталу, підтвердження його законності та відповідності мінімальним вимогам, а також надання детальної інформації про структуру власності й управління. Водночас були встановлені правові підстави та адміністративні процедури для ліквідації банків, які дозволяли регулятору своєчасно реагувати на випадки неплатоспроможності та захищати інтереси вкладників. Удосконалення ліцензійних процедур полягало у посиленні контролю за відповідністю учасників банківського ринку встановленим нормативам та уніфікації порядку видачі, продовження і відкликання ліцензій Національним банком України.

Окремої уваги заслуговує кодифікація принципів регулювання ліквідності та платоспроможності банків. Закон уперше закріпив обов'язковість дотримання банківських нормативів, які охоплювали вимоги до адекватності регулятивного капіталу, ліквідності активів, максимального розміру кредитного ризику на одного позичальника та інших ключових показників. Така систематизація сприяла запровадженню комплексного підходу до оцінки фінансового стану банків та дозволила здійснювати нагляд не лише за формальним виконанням законодавчих приписів, але й за реальною спроможністю банківських установ виконувати свої зобов'язання. Упорядкування системи економічних нормативів стало фундаментом для подальшої адаптації українського банківського законодавства до міжнародних стандартів, зокрема до Базельських принципів ефективного банківського нагляду, та забезпечило правову визначеність і стабільність наглядових процедур у контексті інтеграції України у світовий фінансовий простір.

Зазначені акти стали нормативним підґрунтям для формування стабільнішої системи нагляду та для підвищення ефективності адміністративно-правового впливу.

Особливе значення мали процеси стандартизації наглядової діяльності відповідно до міжнародних вимог. У зазначений період Україна приєдналася до Базельських принципів ефективного банківського нагляду, що стало важливим чинником гармонізації національного законодавства з європейськими та світовими стандартами [8]. У межах цих принципів було визначено фундаментальні засади, серед яких: незалежність органу банківського нагляду від політичного чи комерційного впливу; обов'язковість наявності достатнього регулятивного капіталу та його адекватності до рівня ризиків; запровадження системи управління ризиками у банках; забезпечення прозорості структури власності та корпоративного управління; встановлення чітких процедур застосування заходів впливу у випадку порушення банківського законодавства. Реалізація зазначених вимог у національній практиці зумовила необхідність розроблення Національним банком України внутрішніх положень щодо дотримання економічних нормативів, порядку проведення інспекційних перевірок та здійснення дистанційного моніторингу діяльності банків. Крім того, було унормовано механізми превентивного реагування, які передбачали градацію заходів впливу – від письмових попереджень до накладення обмежень на окремі операції чи відкликання банківської ліцензії.

Таким чином, банківський нагляд уперше набув чітко визначеного процедурного характеру, який відповідав міжнародній практиці.

Третій етап розвитку адміністративно-правового регулювання банківського нагляду в Україні мав умовну назву *«Кризових трансформацій та адаптації адміністративно-правового регулювання банківського нагляду»*. Його хронологічні межі охоплюють період з 2001 по 2013 рік, коли наглядова система зазнала істотних трансформацій під впливом як внутрішніх економічних реформ, так і глобальних фінансових кризових явищ. Завершенням цього етапу стали системні проблеми у банківській сфері, що виявилися під час світової фінансової кризи 2008–2009 років та у наступні роки, які вимагали від держави застосування нових адміністративно-правових інструментів у сфері банківського нагляду.

Для цього етапу було характерним посилення ризик-орієнтованого підходу у наглядовій діяльності. Якщо у попередньому періоді основний акцент робився на формальне дотримання економічних нормативів, то тепер Національний банк України розпочав активне застосування методик оцінки якості управління ризиками у банках, рівня їх капіталізації та ліквідності. Зокрема, у практику наглядової діяльності було запроваджено елементи так званого «ризик-орієнтованого нагляду», що ґрунтувався на оцінці кредитного, ринкового та операційного ризиків, а також на визначенні адекватності систем внутрішнього контролю. Цей підхід корелював із рекомендаціями Базельського комітету з банківського нагляду, де ще у 2000-х роках акцентувалася увага на переході від нормативно-кількісної до якісно-аналітичної моделі регуляторного контролю [8].

У цьому контексті впроваджувалися дистанційні форми нагляду, що передбачали регулярне подання банками фінансової звітності у стандартизованій формі, використання електронних систем моніторингу та обов'язковість розкриття інформації про реальний фінансовий стан установ. Розширювалися повноваження регулятора щодо перевірки прозорості структури власності, визначення кінцевих бенефіціарних власників та оцінки ділової репутації акціонерів і керівників банків. Це відповідало міжнародній практиці, зокрема вимогам Європейського Союзу щодо прозорості банківської діяльності, закріпленим у Директиві 2006/48/ЄС «Про започаткування та ведення діяльності кредитних установ» [9].

Застосування адміністративно-правових заходів впливу також набуло більш системного характеру. Якщо на початкових етапах воно обмежувалося індивідуальними попередженнями та штрафними санкціями, то у зазначений період активно використовувалися комплексні механізми втручання: введення тимчасових адміністрацій, встановлення обмежень на проведення окремих банківських операцій, а в окремих випадках запроваджувалась примусова ліквідація банківських установ.

Особливим викликом для наглядової системи того часу стали кризові явища у фінансово-кредитному секторі, що посилювалися під час глобальної кризи 2008–2009 років. Неплатоспроможність значної кількості банків, високий рівень валютних ризиків, зростання обсягу проблемних кредитів зумовили необхідність застосування екстраординарних адміністративно-правових заходів. Національний банк України був змушений вдаватися до стабілізаційних кредитів, посилення контролю за валютними операціями, встановлення тимчасових обмежень на зняття депозитів. Ці кроки мали подвійний характер: з одного боку, вони засвідчили недосконалість попередніх механізмів нагляду, а з іншого – підтвердили здатність адміністративно-правових інструментів адаптуватися до кризових обставин.

Треба акцентувати увагу на тому, що у 2010 р. було започатковано новітню структуру Служби банківського нагляду в системі Національного банку України; а також Департамент кризового менеджменту та контролю операцій на відкритому ринку; з'ясовано пруденційні інструменти банківського регулювання та нагляду в період фінансової кризи [10, с.120].

Важливим результатом цього періоду стало закріплення у правозастосовній практиці комплексного характеру банківського нагляду. Нагляд почав поєднувати як традиційні контрольні форми (перевірки, інспекції), так і сучасні ризик-орієнтовані механізми, що враховували міжнародні стандарти. Україна продовжувала адаптацію законодавства до Базельських принципів, зокрема у сфері капіталізації, управління кредитними ризиками та корпоративного управління банками. Разом з тим, недостатній рівень розвитку

національної економіки, політична нестабільність і високий рівень залежності від зовнішніх фінансових потоків обмежували ефективність цих заходів.

Наступним періодом є період *«Системної трансформації та адаптації адміністративно-правового регулювання банківського нагляду до умов особливого періоду»*, який розпочався у 2014 році після подій Революції Гідності, анексії Автономної Республіки Крим та початку збройної агресії Російської Федерації проти України і тривав до початку 2022 року, коли у зв'язку з повномасштабним вторгненням було запроваджено воєнний стан.

Цей період відзначався докорінною перебудовою адміністративно-правових механізмів банківського нагляду та практичною реалізацією комплексних реформ у банківській сфері. Центральною подією стало масштабне «очищення» банківського сектору, під час якого з ринку було виведено 103 неплатоспроможних банки (2014–2017 рр.), що закріпило практику застосування нових адміністративно-правових процедур у взаємодії Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Останній, діючи на підставі Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 року № 4452-VI, отримав ключову роль у процедурі ліквідації банківських установ та захисті прав вкладників. Це дозволило створити в Україні фактично дворівневу систему банківського нагляду: регулятивно-наглядову (Національний банк України) та стабілізаційно-ліквідаційну (Фонд гарантування вкладів фізичних осіб).

Треба наголосити увагу на тому, що саме у цей час розпочалося поступове формування елементів адміністративно-правового регулювання банківського нагляду в умовах особливого періоду. Збройний конфлікт на сході України, втрата контролю над частиною територій, обмеження у доступі до банківських активів, а також необхідність оперативного реагування на ризики для фінансової стабільності зумовили застосування перших спеціальних регуляторних заходів. До них належали: запровадження мораторіїв на обслуговування зобов'язань банків на окупованих територіях, обмеження операцій банків з російським капіталом, посилення валютного регулювання та підвищення вимог до фінансового моніторингу у зв'язку із загрозами відмивання коштів і фінансування тероризму. Хоча ці заходи не мали ще системного характеру, вони фактично започаткували специфічний режим адміністративно-правового регулювання, що згодом отримав повне розгортання після 24 лютого 2022 року.

Завершальним на сьогоднішній день є період, який умовно можна визначити як період *«Функціонування адміністративно-правового регулювання банківського нагляду в умовах повномасштабної війни та особливого періоду»*, що розпочався 24 лютого 2022 року із моменту введення воєнного стану та триває дотепер. Його специфіка зумовлена не лише масштабом збройної агресії Російської Федерації, а й тими безпрецедентними викликами, які постали перед банківською системою України в умовах втрати частини територій, масових міграційних процесів, руйнування економічної інфраструктури та потреби у збереженні макрофінансової стабільності держави.

У цей час адміністративно-правове регулювання банківського нагляду набуло екстраординарних форм. Насамперед були ухвалені спеціальні нормативні рішення, що обмежували відтік капіталу за кордон, запроваджували валютні обмеження, а також встановлювали особливий порядок обслуговування клієнтів у зоні активних бойових дій чи на тимчасово окупованих територіях. Центральний банк України в умовах воєнного стану фактично поєднав класичні наглядові функції з антикризовими, використовуючи адміністративно-правові механізми для підтримання безперервності функціонування банківської системи, захисту прав вкладників і гарантування доступу до фінансових послуг.

Особливе значення мали дії, спрямовані на забезпечення роботи банківської системи в регіонах, де точилися активні бойові дії. Регулятор організував механізми переміщення та дублювання банківської інфраструктури, що дозволило уникнути колапсу платіжної системи. Водночас значним викликом стали вимушені переселення мільйонів громадян, серед яких біженці та внутрішньо переміщені особи. Адміністративно-правові механізми були спрямовані на забезпечення їхнього доступу до банківських рахунків, соціальних виплат і міжнародної фінансової допомоги. Це, у свою чергу, вимагало інтеграції банківської системи України у механізми міжнародного фінансування та тісної взаємодії з іноземними партнерами.

У воєнний час наглядові органи були змушені здійснити докорінну перебудову своїх функцій, запровадивши адаптивний ризик-орієнтований підхід, який істотно відрізнявся від традиційної практики банківського регулювання мирного періоду. Його сутність полягала у переорієнтації з формального контролю за дотриманням встановлених нормативів на системну оцінку ключових ризиків та їхнього впливу на стабільність фінансової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 20 березня 1991 року № 872-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 25. Ст. 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-12#Text>
2. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів. За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. Тернопіль: «Вектор», 2012. 462 с.
3. Про комісію з питань нагляду та регулювання діяльності банків: Постанова Національного банку України від 23 липня 1996 року № 184. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/va184500-96>

4. Про Статут Національного банку України : Постанова Президії Верховної Ради України від 07 жовтня 1991 № 1605-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1605-12>
5. Банківський нагляд: навчальний посібник / В. І. Міщенко, А. П. Яценюк, В. В. Коваленко, О. Г. Коренєва. К.: Знання, 2004. 406 с.
6. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 29. Ст. 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>
7. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5–6. Ст. 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
8. Core Principles for Effective Banking Supervision (revised version) // Basel Committee on Banking Supervision. Basel, September 2012. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf>
9. Directive 2006/48/EC of the European Parliament and of the Council of 14 June 2006 relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions (recast) // Official Journal of the European Union. L 177/1. 30.06.2006.
10. Банківський нагляд: Навчальний посібник / В.І.Грушко; С.М.Лаптев; О.С.Любунь; К.С.Равський; Мін-во освіти і науки України; Ун-т економіки та права «Крок»; К.: ЦНЛ, 2004. 264 с.

REFERENCES:

1. Pro banky i bankivsku diialnist. (1991, March 20). [On banks and banking]. *Zakon Ukrainy №872-XII*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-12#Text> [in Ukrainian].
2. Dziubliuk, O.V. (Ed.) (2012). *Bankivska systema Ukrainy: stanovlennia i rozvytok v umovakh hlobalizatsii ekonomichnykh protsesiv*. [The banking system of Ukraine: formation and development in the context of globalization of economic processes]. 462. [in Ukrainian].
3. Pro komisiuu z pytan nahliadu ta rehuliuвання diialnosti bankiv. (1996, July 23). [On the Commission for Supervision and Regulation of Banking Activities]. *Postanova Natsionalnoho banku Ukrainy №184*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/va184500-96> [in Ukrainian].
4. Pro Statut Natsionalnoho banku Ukrainy. (1991, October 7). [On the Statute of the National Bank of Ukraine]. *Postanova Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainy №1605-XII*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1605-12> [in Ukrainian].
5. Mishchenko, V.I., Yatseniuk, A.P., Kovalenko, V.V., Kornieva, O.H. (2004). *Bankivskyi nahliad*. [Banking supervision]. 406. [in Ukrainian].
6. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy. (1999, May 20). [On the National Bank of Ukraine]. *Zakon Ukrainy №679-XIV*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> [in Ukrainian].
7. Pro banky i bankivsku diialnist. (2000, December 7). [On banks and banking]. *Zakon Ukrainy №2121-III*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> [in Ukrainian].
8. Core Principles for Effective Banking Supervision (revised version). (2012). *Basel Committee on Banking Supervision*. Retrieved from: <https://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf> [in English].
9. Relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions (recast). (2006, June 14). Directive 2006/48/EC of the European Parliament and of the Council. *Official Journal of the European Union. L 177/1*. [in English].
10. Hrushko, V.I., Laptiev, S.M., Lobun, O.S., Raievskiy, K.Ie. (2004). *Bankivskyi nahliad*. [Banking supervision]. *Navchalnyi posibnyk*. 264. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.06.2025

УДК 342.9:336.71:737

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-18-383-387

Самойленко Григорій Вячеславович,
аспірант кафедри публічного та міжнародного права
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
grinua@gmail.com
ORCID ID: 0009-0002-8146-0115

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИПУСКУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ НУМІЗМАТИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

У статті досліджено напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання випуску та реалізації нумізматичної продукції Національного банку України як складової його публічно-управлінської діяльності у сфері грошового обігу та культурно-історичної спадщини. Підкреслено, що нумізматична продукція — це не лише об'єкт